

TIJORAT BANKLARINI KREDIT RISKLARI

Raxmanov Mexridin Sindarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Ekonometrika" kafedrası PhD, dotsenti

Abdukarimov Chetin Abduqahhorovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Moliya" fakulteti talabasi

Annatsiya: Ushbu maqola tijorat banklarida kredit berish asosiy operatsiyalardan biri bo'lganligi hamda daromadning asosiy qismi aynan shu xizmatdan kelishini inobatga olib doimiy ravishda kredit riskini oldini olish va kamaytirish borasida chora tadbirlarni joriy etish tahliliga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, banklarning aktivlari, kredit risklari, kredit siyosati.

Bugun tobora jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan bugungi iqtisodiyotda tijorat banklarining asosiy daromadli faoliyati kredit faoliyatidagi risklarini boshqarish orqali ularni oldini olish va kamaytirish juda muhim hisoblanadi.

Banklarning aktivlarni joylashtirishi, shu jumladan, kreditlar berish bilan bog'liq faoliyati eng yuqori daromad keltiruvchi faoliyat bo'lishi bilan birga, eng yuqori tavakkalchilikka asoslangan faoliyat hamdir.

Bankning kredit faoliyati, uni boshqa nobank tashkilotlardan farqlovchi asosiy mezonlardan biridir. Jahon amaliyotida aynan kreditlash bilan bank foydasining talaygina qismi bog'liq. Shu bilan bir vaqtda, kreditlarning, asosan, yirik kreditlarning qaytarilmasligi, bankning bankrot bo'lishiga olib kelishi ham mumkin.

Banklar faoliyatini to'g'ri tashkil qilish, ularda mavjud risklarni minimallashtirish masalalaridan biri kredit risklari, ularning sifati va darajasini aniqlash va tahlil qilishdan iborat. Tijorat banklarining kredit operatsiyalari bank faoliyatining muhim turlaridan biri hisoblanadi. Kredit riski, shu tarzda, bank riskini asosiy turi bo'lib qoladi.

Tijorat banklari kredit risklarini denglash va boshqarishga katta e'tibor berishadi. Kredit riski, bankning kredit portfeli bo'yicha xavfsizlik darajasi va kredit olingan mijozlar tomonidan qaytarilishining tezligi bo'yicha paydo bo'ladigan xavfdir.

Banklar, kredit risklarini boshqarish uchun turli usullardan foydalanishadi. Ba'zilar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Kredit portfelini diversifikatsiya qilish: Banklar, kreditlarini turli sohalar va sektorlarga bo'lgan mijozlar orasida taqsimlash orqali riskni kamaytirishadi.
- Kredit qabul qilish jarayonini tahlil qilish: Mijozlar kredit so'rovlarini qabul qilish va tekshirish jarayonini samarador boshqarish uchun tahlil qilishadi.
- Kredit rejalarini belgilash: Banklar, kredit limitlari, shartlar va muddatlari belgilab, kredit risklarini cheklash uchun qo'llanadi.
- Kredit portfelini monitoring qilish: Banklar, mavjud kreditlarni va mijozlar tomonidan to'langan to'lovni monitoring qilishadi va xavfli holatlarda tezda harakat qilishadi.
- Xavfsizlik rezervlarini o'lchash: Banklar, kredit portfelidagi xavfli aktivlarni identifikatsiya qilish va ular uchun xavfsizlik rezervlarini o'lchash orqali xavfni kamaytirishadi.

Kredit risklari boshqarishida banklar risk boshqaruvining muhim qismi sifatida katta e'tibor beradilar, chunki bu risk bankning moliyaviy tinchlik va faoliyatining mustahkamligiga to'g'ri keladi.

Kredit risklarining banklar uchun dolzarb muammoligi shundaki, kredit riski mavjud bo'lgan holda kreditor(bank)da qarz oluvchi tomonidan kredit shartnoma shartlarini, uning o'z majburiyatlarini belgilangan vaqtda bajara olish imkoniyatiga ishonchsizlik hosil bo'ladi. Ma'lumki, bank amaliyotida foydaning asosiy qismi berilgan kreditlar bo'yicha olinadigan

foizlardan tashkil topadi. Qarz oluvchi tomonidan olingan kreditlar bo'yicha foiz stavkasining yoki kreditning asosiy summasining o'z vaqtida to'lanmasligi, yoki umuman to'lamasligi bank foydasining kamayishi oqibatida bankning kelajakdagi mablag'lari salmog'ining tushib ketishiga olib keladi. Shuning uchun barcha tijorat banklari bergan mablag'larning qaytishi bilan bog'liq risklarni kamaytirishga harakat qiladilar.

Risklarni boshqarish daromad bilan risk o'rtasidagi optimal nisbatni topish, mavjud riskni minimallashtirishni o'z ichiga oladi.(1-rasm.)

Risklarni boshqarish usullari	
1.	Diversifikatsiya siyosatini o'tkazish;
2.	Depozit sertifikatlarini joriy qilish;
3.	O'zgaruvchan, suzib yuruvchi foiz stavkalari asosida kredit berish;
4.	Kreditlarni va depozitlarni sug'urtalash;
5.	Garov asosida kreditlarni kengaytirish;
6.	Banklarning hisobga olish operatsiyalarini kengaytirish;
7.	Yirik kreditlarni faqat konsorsional asosda berish (banklararo bitimlarga asosan risklarni taqsimlash);
8.	Real kafolatlar asosida kreditlashni qo'llash;
9.	Tashqi risklar (tarmoq, tarmoqlararo, mintaqaviy va boshq.)ni hisobga olish;
10.	Bank mijozining moliyaviy ahvolini muntazam nazorat qilib borish, to'lovga layoqatliligi, reytingini baholab borish;
11.	Risklarni boshqarishda e'tiborga olish zarur bo'lgan tamoyillar va talablarga rioya qilish;
12.	Risklarni aniqlash usullari va ularning natijalarini risklarni boshqarishda keng qo'llash va h.k.

1-rasm. Kredit risklarni tartibga solish usullari

Tijorat bankning kredit risklarini boshqarish bosqichlariga quyidagilarni kiritish maqsadga muvofiq deb o'ylayman:

- Bankning kredit siyosatining maqsad va vazifalarini ishlab chiqish;
- Risk omillarining kelib chiqish sabablarini o'rganish, kredit riskini baholash;
- Qarzdorning moliyaviy holatini tahlil qilish;
- Qarzdorning kreditlash tarixini, uning aloqalarini aniqlash;
- Kredit shartnomasini ishlab chiqish va imzolash;
- Kreditlarning qaytarilmaslik riskini tahlil qilish;
- Barcha ssudalar portfeli bo'yicha qarzdorning kredit monitoringi nazoratini yo'lga qo'yish;

➤ Muddati o'tgan va shubhali kreditlarni qaytarish va garovni sotish bilan bog'liq tadbirlarni amalga oshirish va boshqalar

Kredit siyosati butun kreditlarni boshqarish jarayonining asosini yaratadi. U qarzlarni berish, rasmiylashtirish va ularni boshqarish uchun javobgar hisoblangan bank xodimlari amal qilishi lozim bo'lgan ob'ektiv standartlarni aniqlashtiradi. Agar kredit siyosati to'g'ri shakllantirilsa, tezda aniq amalga oshirilad va bankning barcha bo'limlarida yaxshi tushunarli bo'ladi. Bu bank boshqaruvida kredit sohasida to'g'ri standartlarni ushlab turish, ortiqcha riskdan qochish va ishni rivojlantirish imkoniyatini to'g'ri baholashga sharoit yaratib beradi.

Kredit riskini boshqarish uchun bank xodimi ssudalar portfelining sifatli tarkibi va tuzilishi ustidan doimo nazorat olib borishi kerak.

Tijorat banklarining dolzarb muammolaridan biri balans ma'lumotlari va kredit portfelining tahlili asosida kredit risklarini boshqarish hisoblanadi. Kreditlarni risk sinflariga guruhlash, ularni tahlil qilish, minimallashtirish va bank manfaatini himoya qilish usullarini ishlab chiqish kredit risklarini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, kredit risklarini boshqarishning muhim elementlari bo'lib, mukammal ishlab chiqilgan kredit siyosati va kreditlash jarayonini samarali olib borish, kredit portfelini oqilona boshqarish, yuksak saviyali kadrlarga ega bo'lish hisoblanadi. Kredit risklarini boshqarish tijorat banklari faoliyatining standartiga aylanishi lozim. Bu esa, o'z navbatida banklarning barqaror faoliyati va xavfsizligini ta'minlashga asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev Yo.A., Qoraliev T.M., va boshqalar "Bank ishi". O'quv qo'llanma - B.M.: T.: "Iqtisod-Moliya", 2009. - 576 b.
2. Isakov J. Y., Adilova Z.Dj., Xonto'rayev B.A. "BANK RISKLARI" / O'quv qo'llanma. - T.: "IQTISODIYOT", 2020y. - 272b.
3. Abdullaeva Sh., Omonov A. «Tijorat banklari kapitali va uni boshqarish» O'quv qo'llanma./ - B.m.: Iqtisod- moliya, 2006. - 118 b.
4. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. - Toshkent: Moliya, 2002. 304 b. 4. Арзумян С.Ю. «Банковские риски» Учебное пособие./ - Т : "Iqtisod-Moliya", 2007г. - 200 c
5. Abdullayeva Sh.Z. "Bank ishi". Darslik. Т. "Iqtisod-Moliya" 2017.-732 b.
6. Abdullayeva Sh.Z., Qoraliev T.M., Ortiqov U.D. "Bank resurslari va ularni boshqarish". Monografiya. –Т.: "Iqtisod-Moliya" 2009.-104b.
7. "Analiz bankovskix riskov" X. Van Gryuning, S.B.Bratanovich, Moskva 2004 yil.
8. Банковские риски. Учебное пособие. Под редакцией д.э.н., проф. И.О.Лаврушина и д.э.н., проф. Н.И.Валенцевой. М. : КНОРУС, 2007. – 232 с
9. <https://cbu.uz/oz/>